

Csizmadia Ervin

Uralkodhat-e a középosztály Magyarországon?

Ebben a cikkben azt a kormányzati koncepciót vesszük górcső alá, amely szerint Magyarország felemelkedésének útja az erős nemzeti középosztály megteremtésén át vezet. Az Orbán-kormány az elmúlt másfél évben számtalanszor kinyilvánította elkötelezettségét ebben a kérdéskörben; de vajon van-e esélye a sikerre? Vajon koszerű-e a középosztály megteremtésének és uralomra segítésének programja?

A középosztály természetes kifejlődése, avagy a teremtés mítosza

Kezdjük egy ritkábban felvetett szemponttal. A rendszerváltás után a hazai politikai osztály lényegében tagadta az osztályfogalomnak mindenféle formáját s a demokráciát az „osztálynélküli társadalom” egy nemeként képzelte el. A 90-es évek végén aztán egy akkor még ismeretlen fiatalember, Gyurcsány Ferenc (elsősorban brit hatásra) az MSZP középosztály-centrikus párttá történő átalakításától kezdett beszélni. Az, hogy a magyar politikában egy újragondolt osztálydimenziónak mégis lehet szerepe, nála merül fel először, s ilyen szempontból a mai Fidesz (bármennyire is igyekszik ezt másként beállítani) a gyurcsányi köpönyegből bújt elő.

Kinek van igaza? Azoknak, akik arra várnak, hogy majd egyszer csak spontán módon, szervesen kifejlődik a magyar demokrácia és kapitalizmus hatékony működtetéséhez szükséges állampolgári kultúra; vagy azoknak, akik mesterséges beavatkozással akarják a folyamatot serkenteni? A kérdés egyelőre megválaszolhatatlan. A válaszhoz ráadásul sokkal többet kellene tudnunk a középosztályt mostanában sokszorosan negatívan érintő folyamatokról. Ilyen kutatások – ahogyan Kolosi Tamás is rámutat egy minapi interjújában – jószerivel nincsenek.

Ismereteseek viszont nyugat-európai kutatások, amelyekből megtudható, ott hogyan történt. Leegyszerűsítve: Nyugat-Európa társadalmi egészen a második világháborúig osztályokra hasadt társadalmak voltak, ám a hagyományos osztályok 1945 után tágas középosztályokká olvadtak össze. A „követő” demokráciákban viszont nagyon csökevényes kapitalizálódásról és erőtlén a civil társadalomról beszélhetünk. Magyarországon már a 20. század elején is „színlelt kapitalizmusról” beszélt a korszak híres gazdaszociológusa, s ez a színleltég, sajnos a Kádár-rendszert követően sem szűnt meg. Ahogy már utaltam rá: 1990 után nem is nagyon hiányzott egy „húzó osztály”, és a 90-es évek végétől a kormányok már elemi módon szembesültek azzal a problémával, hogy ilyen osztály, réteg, csoport nincs. A Fidesz bátorsága voltaképpen annyi, hogy megnevezte azt az osztályt, amely egyébként a nyugati társadalmakban is centrális szereplőnek számít.

A középosztály totális forradalma – egy történelmi analógia

A Fidesz mai középosztály-forradalma szempontjából is megfontolandó ugyanakkor az intelem, amit a híres politikai gondolkodó és politikus, Alexis de Tocqueville vetett papírra a 19. század egyik legismertebb és -kudarcosabb középosztályos hatalomgyakorlásáról. *Emlékképek 1848-ról* című, frissen megjelent könyvében mintha a mi dilemmáinkra is értelmezést adna.

Először is van egy alaphelyzet: a nagy francia forradalom (1789) után több évtizedes küzdelem zajlik a régi rend (az arisztokrácia) és a feltörekvő új rend (a középosztály, a polgárság) között. E küzdelem eredményeképpen 1830-ban a polgárság legyőzi a régi rend képviselőit, s „a polgárság minden politikai hatalomra, előjogra, kiváltságra, sőt az egész államra rátette a kezét”. De még ennél is több történt: a középosztály „a hierarchiában alatta lévőket ugyanúgy kizárta a kormányzásból, mint azokat, akik fölötté álltak... A polgárság lett a társadalom egyetlen vezető ereje... megélhetését legalább annyira alapozva az államkincstárra, mint tulajdon jövedelmére”.

Tocqueville, aki kortársként a szemtanú hitelességével látta mindezt, még két (ismét csak számunkra is) érdekes következtetésre jut. Az első a kormányzati hatalom koncentrálódása. Azt mondja, hogy a középosztály újonnan megszerzett hatalma *sokkal nagyobb* volt, mint amekkorát korábban az arisztokrácia magáénak tudhatott. Ebből fakadóan a középosztály hatalomgyakorlása inkább egy *magánvállalkozásra* emlékeztetett, amely a közérdeket és a nép igényeit teljesen háttérbe szorította. A második megjegyzés pedig, hogy a középosztály gondolkodásmódjának vegyítése az arisztokrácia és a nép gondolkodásmódjával „csodákra képes”. Egymagában ellenben „egyformán híjával van nagyságnak és emberi tisztességnek”.

Ha az áthallás nem lenne világos, fogalmazzuk meg kiemelten: Tocqueville nem kevesebbet állít, mint azt, hogy a kormányzat szintjén „régi” és „új” sajátos kiegyensúlyozására van szükség, amikor is egyik társadalmi osztály sem érzi kirekesztve magát, s a hatalmat ténylegesen gyakorlók nem „totalizálják” a hatalmukat.

Orbán-kormány: a középosztály kinyitása avagy „totalizálása”

A Fidesz-kormányzás elvben nem esik távol ettől az igénytől. Hiszen mind a miniszterelnök, mind a kormány tagjai, mind vezető Fidesz politikusok számos alkalommal elmondták: szeretnék, ha a középosztály kinyílna más társadalmi csoportok (például a nyugdíjasok vagy a középosztály alatti rétegek) masszív tömegei felé.

De más a szándék és más a gyakorlat, hiszen a Fidesz középosztály-centrikus forradalma – éppen, mert nem a nyitás érződik benne - a hazai közvélemény és a külföld egy jelentős részének aktív rosszallásába, sőt ellenállásába ütközik. Erre persze azt mondhatjuk: az ellenállás nem kis részben a Fidesz grandiózus vállalkozásának szól, amilyenre 1990 óta nem volt példa. S az tény, hogy, hogy az elmúlt ciklusok kormányai rendkívül bátorítalanok voltak „ország-átalakítás” dolgában. A Fidesz ebből a szempontból közelebb van Eötvös József 1846-os *Reform* című művének híres kezdősorához („Magyarország nem maradhat jelen helyzetében”), mint bármelyik elődje.

Csakhogya Fidesz kormányzása eddig nem tudta elkerülni azt a hibát, amelytől Tocqueville óvott, s nagyon úgy tűnik, a Fidesz ugyanabba a folyóba lép bele, mint a francia középosztály 1830 után. Sem a régi elitekkel és osztályokkal nem kíván megegyezni, sem pedig a saját hatalmát nem igyekszik korlátozni.

Kultúra, középosztály és nagykoalíciós kormányzás

A Fidesz a középosztály felkarolására – a maga szempontjából – kétségkívül végig-gondolt és átfogó lépéseket vázolt fel (az egykulcsos adózás megteremtésétől az egészségügy átalakításáig és az oktatás új alapokra helyezéséig). A koncepció azonban megjósolhatóan kudarcra van ítélve, mert bár a kétharmad valóban hatalmas lehetőség, de az egyharmad kimarad belőle. Egyetlen példát véve: bajosnak tűnhet, hogy a kormányzat eddig tett lépései által javulhat a magyar középosztálynak a kultúrához való viszonya. A nyugat-európai középosztály-vizsgálatok ugyanis mind azt mutatják, hogy a középosztály kritériuma nem pusztán egy bizonyos anyagi élet-sztenderd, és még csak nem is a magas kultúrával való bensőséges viszony, hanem a magas kultúra alatti kulturális rétegekhez való aktív hozzáfézés. Itt válik el nagyon Magyarország a fejlett világtól, s itt nincs a kulturális „mindenevőknek” az a széles rétege, amely ott megvan. Gyaníthatóan nem is lesz, mert az oktatás átalakítására vonatkozó kormányzati tervek és az elfogadott törvények a kultúra fogalmát nem eh-hez a szélesebb nyugati, hanem a „magaskulturális” sztenderdhez igyekeznek szab-ni. Ez pedig beszűkítés, nem nyitás. Épp ezért - ha a középosztály felemelése valódi cél - egy teljesen új kulturális stratégiára volna szükség, Az a cég, amelynek képvise-letében ezt az elemzést írom, régóta és következetesen mondja, hogy Magyarorszá-gon megérett az idő egy olyan ko4rmányzásra, amely ezt a siker esélyével valósít-hatja meg. Ez a nagykoalíció. Miért? Azért, mert az áskálódásoknak abban a retten-e-es tenyészetében, amelyben az elmúlt két évtizedben a magyar politika vergődött, egyetlen kormány sem tudta „lemenedzselni” az ország felzárkóztatását - hiába is váltakoztak sűrűn a kormányok. Egy időre ezért fel kellene függeszteni ezt a fajta

váltógazdálkodást, és egy átfogó politikai-társadalmi paktum keretében meg kellene határozni azt a néhány nemzeti célt, amelynek megvalósításában elengedhetetlen az egyetértés, mit több: a közös kormányzás.

Ha nem akarjuk, hogy a Tocqueville-i helyzet megismétlődjék, és ezúttal a Fidesz középosztálya bukjon bele saját forradalmába, új kormányzati kombináció kell. Minden más ennek a függvénye.